

ПОНЯТТЯ, ЗАВДАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ

І.В. Басанцов, д-р екон. наук, професор;

І.О. Пригара, аспірантка,

Сумський державний університет, м. Суми

У статті розглянуто теоретичні підходи щодо визначення сутності базових понять екологічного аудиту, наведено нормативно-правові документи, які прийняті останніми роками, виокремлено проблеми впровадження екологічного аудиту в Україні та окреслено шляхи його розвитку.

***Ключові слова:** екологічний аудит, екологічний менеджмент, навколишнє природне середовище, екологічний аудитор, еколого-економічний розвиток, стандартизація, економіка підприємства.*

В статье рассмотрены теоретические подходы к определению сущности базовых понятий экологического аудита, приведен перечень нормативно-правовых документов, принятых за последние несколько лет, обозначены проблемы внедрения экологического аудита в Украине, а также даны направления его развития.

***Ключевые слова:** экологический аудит, экологический менеджмент, окружающая природная среда, экологический аудитор, эколого-экономическое развитие, стандартизация, экономика предприятия.*

ВСТУП

У період розвитку ринкової економіки в Україні важливим напрямком є дотримання світових екологічних стандартів ведення господарювання в державі, що охоплює всі галузі виробництва. Надмірне промислове навантаження на навколишнє середовище вимагає тотального державного контролю, у рамках чого створюється відповідна нормативно-правова база. У цьому розумінні перед вітчизняними науковцями актуальними постають питання формування концептуальних основ інституціоналізації екологічного аудиту (екоаудиту) як системного елемента державного управління та контролю, а також як ринку послуг у приватному секторі. Вивчення проблем екологічного аудиту, його завдань і перспектив є пріоритетним напрямком досліджень вітчизняних економістів.

Дослідження проблем формування і розвитку інституту екологічного аудиту в Україні останніх часів здійснюється як економістами, так і науковцями з інших галузей – соціологами, фахівцями з державного управління, представниками технічних наук тощо. Серед них необхідно відзначити наукові розробки таких вчених, як Балацький О.Ф., Боронос В.М., Лук'яніхін В.О., Мельник Л.Г., Новак У.П., Огородник М.М., Саталкін Ю.М., Сахаєв В.М., Трегобчук В.М., Шевчук В.Я., Шутка С. Є. та багато інших. У той же час автори, досліджуючи різні аспекти проблеми, недостатньо чітко окреслюють перспективи екологічного аудиту.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є дослідження системних характеристик інституціональних основ екологічного аудиту в Україні. Завданням статті є визначення ролі і значення екологічного аудиту в Україні у процесі розвитку еколого-економічних форм господарювання на сучасному етапі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток екологічного аудиту разом із системою екологічного менеджменту може істотно покращити екологічну ситуацію в Україні,

насамперед на рівні окремих підприємств. Під час проведення екоаудиту отримані результати дають змогу не тільки оцінити еколого-економічний рівень виробництва в майбутньому, але й сформулювати певну думку про наявні екологічні проблеми і конкретизувати шляхи їх вирішення. Екологічний аудит дає можливість виявити диспропорції, які склалися між господарською діяльністю підприємства й охороною навколишнього середовища, а також встановити основні тенденції еколого-економічного розвитку підприємства і розробити заходи досягнення оптимальної рівноваги економічних та екологічних інтересів [1].

Розвиток і поширення процедури екологічного аудиту за кордоном обумовлений головним чином постійним удосконаленням екологічного законодавства, уніфікацією вимог та стандартів у галузі економіки, довкілля, загальної кредитної і фінансової політики. Підкреслимо, що невиконання зазначених вимог у Європі може бути причиною значних фінансових втрат і санкцій.

Необхідно зазначити, що екологічний аудит спочатку був уведений в економічно розвинених державах в 70-ті роки минулого століття як засіб захисту інтересів підприємницьких структур, спрямований на зниження рівня впливу на навколишнє середовище і здоров'я людей, а також для регулювання заходів у галузі охорони навколишнього середовища. Вже з середини 80-х років Міжнародна торгова палата розглядає екологічний аудит як метод внутрішнього адміністративного управління, засіб посилення контролю за виробничою практикою щодо дотримання екологічного права. До початку 90-х років багато комерційних банків почали використовувати екологічний аудит з метою попередження ризику неплатежів за позиками своїх позичальників і банкрутства у зв'язку з їхньою діяльністю, пов'язаною з впливом на навколишнє середовище [2].

Екологічний аудит, як свідчить зарубіжний досвід, незалежно від форми його проведення сприймається як високорозвинений інструмент управління та контролю і має такі цілі [3, с. 9], як: надання допомоги діловим колам; підвищення конкурентоспроможності підприємств на світовому ринку; зниження екологічних ризиків; підвищення ефективності природоохоронної діяльності; перевірка безпеки виробництва; визначення проблем у сфері охорони здоров'я; підвищення інвестиційної привабливості економічного суб'єкта; профілактика екологічних правопорушень [4, с. 72].

В умовах дії принципів сталого розвитку, проголошених на Всесвітніх самітах у Ріо-де-Жанейро та Йоганнесбурзі, і особливо впровадження принципу винуватця ("забруднювач платить"), екологічний аудит набуває особливого значення для підприємств як засіб захисту власних інтересів і водночас як засіб гармонізації відносин із суспільством і навколишнім середовищем. Наростаюча суспільна свідомість з питань охорони навколишнього середовища призвела до прийняття Постанови Ради Європейського Союзу №1836/93 від 29.06.1993р. про добровільну участь промислових підприємств у загальній системі екологічного менеджменту та аудиту навколишнього середовища EMAS (Environmental Management and Audit Scheme). Крім цього, велика роль у сфері охорони навколишнього середовища належить серії міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту й аудиту ISO 14000, які розроблені Міжнародною організацією стандартизації.

Як свідчить зарубіжний досвід, екологічний аудит є інструментом системи екологічного менеджменту, перевагами впровадження якої можна виділити:

- розширення ринків збуту для екологічно чистих товарів;
- посилення екологізації виробничо-господарської діяльності підприємств і підвищення екологічної відповідальності їх працівників;

- зменшення витрат на виробництво шляхом використання кращих технологій та підвищення еколого-економічної ефективності технологічного процесу;
- зменшення витрат на утилізацію відходів шляхом зменшення їх обсягів;
- зменшення витрат на сировинні та енергетичні ресурси шляхом ефективнішого їх використання;
- зниження ймовірності ризику судової тяжби і виплати компенсації за заподіяну шкоду, а також екологічних платежів і штрафів;
- покращання взаємостосунків зі структурами влади і громадськістю;
- покращання іміджу підприємств, установ та організацій [1].

Отже, на наш погляд, для отримання еколого-економічного ефекту від будь-якої діяльності доцільно під час прийняття рішень використовувати результати екологічного аудиту (табл. 1). Ефективність рішень значною мірою залежить від точності та обґрунтованості даних, необхідних для їх прийняття. Тому доцільно інформаційну базу формувати на базі аудиторських звітів [5].

Таблиця 1 – Доцільність використання результатів екологічного аудиту

Вид діяльності	Завдання, що базуються на результатах екологічного аудиту
Інвестиційна	Оцінка рівня екологічного ризику об'єктів інвестування
Приватизаційна	Визначення вартості об'єктів приватизації
Виробнича	Прийняття рішень щодо модернізації технологічного процесу
Наукова	Розроблення нових сучасних технологій та очисного обладнання
Екологічна сертифікація	Визначення відповідності фактичних показників діяльності підприємств екологічним нормам і стандартам
Екологічне страхування	Оцінка рівня екологічної безпеки об'єктів страхування
Маркетингова	Визначення цінової політики
Організаційна	Складання прогнозів і планів; здійснення контролю у сфері використання природних ресурсів та охорони довкілля

Вважаємо, що загальноприйняті механізми варто використовувати лише як “меню” імовірних варіантів, а не як жорсткий набір правил, які необхідно обов'язково дотримувати. Тому на сьогодні нагально постає необхідність створення дієвого організаційного механізму екологічного аудиту, адаптованого для застосування в Україні з урахуванням еколого-економічних інтересів держави та окремих регіонів, а також з урахуванням їх специфіки.

У цьому контексті окремі автори відзначають, що для поширення екологічного аудиту та розвитку ринку екологічних послуг в Україні необхідно створювати окремі консалтингові агроєкоаудиторські фірми. Організаційно-функціональну структуру диференційованих консалтингових агроєкоаудиторських фірм потрібно формувати відповідно до галузевих та функціональних критеріїв, а також природно-географічних зон [6].

Відзначимо, що основною метою екоаудиту є безперервне вдосконалення виробничо-економічної діяльності підприємств з

урахуванням екологічних чинників у вигляді формування обґрунтованого висновку про кінцеві результати функціонування досліджуваних систем за певний період часу та розроблення рекомендацій з подальшого вдосконалення фінансової, економічної, технологічної стратегії підвищення рівня екологічності виробництва.

Екологічний аудит істотно доповнює загальну характеристику підприємства і спрямований головним чином на аналіз його еколого-економічного рівня, розв'язуючи при цьому такі завдання:

- визначення оцінки стану еколого-економічного обліку на підприємстві і аналіз фінансових результатів;
- вивчення впровадження сучасних заходів з охорони навколишнього середовища, раціоналізації природокористування;
- надання об'єктивної характеристики еколого-економічних відносин у сфері природоохоронної діяльності на рівні підприємства, визначення конкретних винуватців порушення законодавства про охорону навколишнього середовища, нормативів, стандартів і вимог раціонального природокористування;
- визначення оцінки ефективності використання природних ресурсів на основі системи еколого-економічних показників;
- відокремлення актуальних екологічних проблем та розроблення рекомендацій з покращання ситуації, що склалася;
- удосконалення оперативного екологічного контролю виробничо-господарської діяльності суб'єктів господарювання для своєчасного попередження екологічних порушень;
- розроблення основ перспективної програми еколого-економічного розвитку господарської діяльності.

Отже, підприємства повинні тісно пов'язувати власну діяльність з екологічними потребами регіону [7].

Для активізації зазначених завдань в Україні повинна постійно проводитися цілеспрямована державна політика, яка, до речі, останніми роками помітно набирає обертів.

Нагадаємо, що у 2004 р. в Україні було прийнято Закон "Про екологічний аудит", який є основним документом, що визначає основні правові й організаційні принципи здійснення екологічного аудиту і спрямований на підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб'єктів господарювання [1]. Також у 2004 р. створено Державний центр екологічної сертифікації Державного екологічного інституту Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, який здійснює сертифікацію/реєстрацію екологічних аудиторів, екологічних аудитів і спрямований на підвищення екологічної обґрунтованості всіх суб'єктів господарювання.

Наказами Міністерства охорони навколишнього природного середовища України №27 від 29.01.2007 р. затверджено "Положення про ведення реєстру екологічних аудиторів та юридичних осіб, що мають право на здійснення екологічного аудиту" та № 121 від 27.03.2007 р. - "Положення про сертифікацію екологічних аудиторів", якими замінили раніше затверджені накази №7 та №8 від 12.01.2005 р. Зазначимо, що станом на кінець 2009 року в Україні зареєстровано близько 93 фізичні та 54 юридичні особи, що мають право на здійснення екологічного аудиту [1].

На рівні Міністерства охорони навколишнього природного середовища України наприкінці 2005 р. було затверджено методичні рекомендації щодо підготовки, здійснення та оформлення звіту про екологічний аудит, які розроблені відповідно до положень Законів України "Про екологічний аудит", "Про внесення змін до деяких законів України з метою забезпечення врахування екологічних вимог у процесі приватизації", "Про охорону навколишнього природного середовища", інших

нормативно-правових актів України, державних стандартів України ДСТУ ISO 19011-2003, ДСТУ ISO 14000-1997, з урахуванням рекомендацій Світового банку та положень Протоколу екологічного аудиту Європейського банку реконструкції та розвитку [1].

У червні 2008 р. відбулося перше засідання Співки екологічних аудиторів України, під час якого екоаудитори, що мають відповідні сертифікати, ухвалили рішення про створення всеукраїнської громадської організації. Співка екологічних аудиторів України покликана на добровільних засадах об'єднувати сертифікованих екологічних аудиторів, трудові колективи екоаудиторських фірм, а також інших фахівців і організації, діяльність яких пов'язана або сприяє розвитку екологічного аудиту в Україні. Основною метою Співки є захист соціальних, економічних і професійних інтересів екологічних аудиторів, розвитку екологоаудиторської діяльності в Україні відповідно до вимог Закону України "Про екологічний аудит", розвитку національної системи екологічного менеджменту і сертифікації відповідно до існуючої міжнародної і вітчизняної практики [8].

На наш погляд, для великих і середніх підприємств необхідно в обов'язковому порядку проводити екологічний аудит з метою подальшого створення системи екологічного менеджменту і отримання сертифіката ISO 14000. Такі підприємства, на відміну від малих, безумовно понесуть відповідний фінансовий тягар витрат на впровадження і сертифікацію системи екологічного менеджменту, але ці витрати згодом виправдають себе так само, як і традиційні заходи підприємницької діяльності (зокрема реклама, розширення виробничих потужностей, оновлення технічного оснащення тощо). У довгостроковій перспективі ці підприємства отримають низку конкурентних переваг, зокрема функціонування ефективної системи екологічного менеджменту відкриває можливість розширення своїх ринків збуту, а також зміцнення своїх позицій на ринках, де вони вже займають певну нішу.

Отже, екологічний аудит на сучасному етапі реформування економіки України має бути обов'язковою складовою системи менеджменту будь-якого підприємства. Введення в дію Стандартів підприємства системи стандартів екологічного аудиту повинно стати першим важливим кроком щодо становлення дієвої системи менеджменту спеціалізованого підприємства на засадах сталого розвитку, зокрема проведенню екологічного аудиту як незалежної перевірки екологічності господарської діяльності діючого підприємства, охорони довкілля з метою її достовірності, повноти, реальності відповідності природоохоронному законодавству, регламентуючим актам і напрацювання рекомендацій зі зниження фактичних або потенційних екологічних, фінансових й інших збитків, екологічних затрат [7].

У цьому розумінні перспектива розвитку екологічного аудиту на державному рівні повинна бути спрямована на:

- подальшу стабілізацію виробництва і збільшення обсягів випуску екологічно чистої продукції;
- підвищення продуктивності праці та економічної ефективності виробництва за рахунок підвищення рівня автоматизації, раціоналізації обладнання і технологічних процесів, упровадження нових форм організації та управління виробництвом;
- підвищення конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках за рахунок покращання екологічних якостей продукції, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище;
- збільшення експортного потенціалу та розширення ринків збуту;
- ефективне використання сировинних і паливно-енергетичних ресурсів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, перспективний розвиток національного екологічного аудиту на державному рівні можливий тільки за глибокого розуміння ролі екоаудиту як чинника підвищення конкурентоспроможності української економіки органами законодавчої і виконавчої влади всіх рівнів, підприємствами та громадськими організаціями. Екологічний аудит в Україні має стати розвинутою формою державної контрольної політики, яка покликана вирішувати важливе стратегічне завдання – забезпечення еколого-економічних основ ведення господарювання, а з ним – і піднесення суспільного добробуту.

SUMMARY

CONCEPTS, TASKS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL AUDIT

I.V. Basantsov, I.O. Prigara
Sumy State University, Sumy

In the article theoretical approaches to determination of essence of base concepts of ecological audit are considered. The list of the normatively-legal documents accepted in the last few years is given. The problems of introduction of ecological audit in Ukraine are mentioned, and also directions of its development are given.

Key words: *ecological audit, ecological management, natural environment, ecological public accountant, ecological and economic development, standardization, economy of enterprise.*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Огородник М.М., Новак У.П. Тенденції розвитку екологічного аудиту як інструмента системи екологічного менеджменту [Електронний ресурс] // http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/VNULP/Management/2009_647/76.pdf
2. Рибак В.В. Еколого - економічні засади впровадження екологічного аудиту меліорованих земель // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2006. – № 7(91). – С. 25-30.
3. Сергеева Т.В. Экологический аудит. - М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. - 207 с.
4. Новак У.П. Концепція розвитку екологічного аудиту в системі інвестиційного забезпечення галузі // Науковий вісник НЛТУ України. - 2008. - Вип. 18.10 – С. 71-77.
5. Шафоростова М.Н., Беляева Е.Л. Экологический аудит в системе регионального управления природопользованием // материалы Международной научно-практической конференции “Межрегиональные проблемы экологической безопасности” (15 – 16 мая 2002 г.). - Т. 1. – Сумы – Санкт-Петербург: Сумской национальный аграрный университет, 2002. – С. 239–243.
6. Пізняк Т.І. Організаційно-економічний механізм формування системи екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Фінанси і кредит. – 2007. - № 2 (23). – С.144-149.
7. Шутка С.Є. Особливості впровадження екологічного аудиту в період реформування економіки України // Науковий вісник НЛТУ України: збірник науково-технічних праць. – Львів : НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.9. – 308 с.
8. Учредительное собрание Союза экологических аудиторов Украины [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrecoaudit.com/news.php?newsid=576>

Надійшла до редакції 30 квітня 2010 р.